

ADOLF HEYDUK

6. 6. 1835 – 6. 2. 1923

*„Já nejsem básníkem, já pouze snil
a bloudil v prozářené sluncem mlze,
co z duše vytrysklo mi dávných chvil
nic nebylo – jen výkřiky a slze.“*

Do slavného trojhvězdí básníků soustředěných kolem almanachu Máj patřil vedle Jana Nerudy a Vítězslava Hálka i Adolf Heyduk.

Narodil se 6. června 1835 v Rychmburku ve východních Čechách. Jeho otec byl truhlář a později hostinský. Matka ho naučila milovat lidovou píseň. Do základní školy chodil v rodišti a ve Skutči, pak navštěvoval německou podreálku v Poličce (1847-1850), odtud odešel do Prahy na českou reálku, kde roku 1853 maturoval. Pak na přání rodičů studoval matematiku a fyziku na technice v Brně. O prázdninách roku 1854 podnikl svou první a pro své pozdější dílo vpravdě osudovou cestu na Slovensko, když jel navštívit svého bratra Josefa, sládka v Malackách. Tehdy se poprvé střetl s nádhernou slovenskou přírodou, poznal svérázný slovenský lid a jeho lidové písně a hlavně zde objevil cikány. Po prázdninách z Brna odešel a techniku dokončil roku 1858 v Praze. Pražská léta pro něj mnoho znamenala. Roku 1857 se v tanečních hodinách seznámil s mladým Janem Nerudou a vzniklo přátelství, které trvalo až do Nerudovy smrti. Pod přátelským ale i kritickým dohledem Nerudovým začal Heyduk vydávat první básnické sbírky. Díky jemu se stal jedním z družiny májové. Jeho básně se objevily ve všech ročnících almanachu Máj. Pražská léta jsou poznamenána i mladickou láskou k sestře Elišky Krásnohorské – Julianě Pechové.

Po studiích na technice byl krátce kresličem na stavbě turnovsko-kralupské dráhy a pak dva roky asistentem kreslení, stavitelství a krasopisu na novoměstské reálce v Praze. Bylo mu pětadvacet let, když dostal nabídku učit kreslení na prvním českém reálném gymnáziu v Písku. S Prahou se loučil těžko, ale malebné město uprostřed krásné přírody si brzy získalo srdce mladého básníka, zvláště, když ho místní společnost přímo hýčkala. Po pěti letech se roku 1875 dal ještě jednou vylákat do Prahy. Opět učil

na realce. Do Prahy přišel už jako autor několika úspěšných básnických knih. Po Vítězslavu Hálovi se stal starostou literárního odboru umělecké besedy, seznámil se s řadou mladých umělců a velmi se sblížil s básníkem Juliem Zeyerem. Pobyt v Praze mu brzy znechutily literární a politické rozbroje a tak se po roce rád vrátil zpátky do „venkovské samoty a volné přírody“, aby mohl ve svém „zátiší“ dál žít svým básnickým snům. Písku pak už zůstal věrný až do své smrti. Podnikl odtud několik zahraničních prázdninových cest. Nejdříve jako soukromý vychovatel do Itálie a Německa, později na Slovensko a na Kavkaz.

V Písku prožil i své největší osobní štěstí. Dvačtyřicetiletý profesor a básník Adolf Heyduk se 1. září 1877 oženil se svou bývalou žačkou osmnáctiletou Emilií Reinerovou, krásnou rusovlasou dcerou píseckého hoteliéra. Radost z narození první dcery Jarmily velmi brzy vystřídal smutek nad její smrtí. Jan Neruda, otřesen smrtí své kmotřenky, napsal tehdy krásnou Baladu dětskou a věnoval ji Heydukově manželce. Za dva roky se stal Heyduk opět otcem. Dcerku Ludmilu velmi miloval, ale i jí osud vyměřil jen čtyři roky života. Smrt obou dětí poznamenala i jeho manželství. Heyduk se utíká k poezii. Všechnu svou radost a všechn svůj žal horečně přeměňuje v básně. Rok co rok vydává novou básnickou sbírku. Roku 1899 opouští své profesorské místo. Doléhá na něj stáří, trápí ho samota, cítí se nepochopený, sám se svými city a sny. Příteli Jaroslavu Vrchlickému si v dopise r. 1901 postěžoval: „*Žiji jako ve vyhnanství a jenž má žena zde šťastna je ... zůstávám zde jako starý kmen na pasece, pod nímž se ani poutník nezastaví a v jehož větvích nehnízdí leda vrána samotářka. Rád bych už odešel navždy, lidé mého srdce nejsou pro život.*“ Opuštěný Heyduk se uzavíral do vzpomínek. Bloumal po městě, které si zvolil za svůj domov a stále psal. Na sklonku života se mu dostalo i několika ocenění. Byl jmenován školním radou a Univerzita Karlova mu udělila čestný doktorát. Zemřel v Písku ve věku osmaosmdesáti let 6. února 1923.

*„Mé písně jsou jen rytmy mého srdce,
jen snivé duše toužný v nebe let ...“*

Během sedmdesáti tvůrčích let vytvořil Adolf Heyduk rozsáhlé dílo, které shrnul do 62 svazků. Do literatury vstoupil na konci padesátých let devatenáctého století se skupinou májovců, s jejichž snahou plně vyjádřit skutečné city, vnitřní svět a

společenské zájmy soudobého člověka, se plně ztotožnil. Také jejich zájem o lidovou píseň, o její citovou bezprostřednost mu byl blízký. V roce 1859 vyšla první Heydukova básnická kniha nazvaná prostě **Básně**. Největší pozornost vzbudil sem zařazený cyklus padesáti sedmi krátkých písní s názvem **Cigánské melodie**. Inspiraci k nim našel při své první cestě na Slovensko, kde poznal nespoutaný život cikánů, jejich písně plné smyslové přirozenosti a citu. Značně zidealizovaný typ cikána se mu stal symbolem svobody a volnosti. Část básní z Cigánských melodií byla zhudebněna Antonínem Dvořákem. Do období básnickových prvotín patří i dva svazky **Básní z roku 1865**. Vedle milostné lyriky a drobné epiky tu lze nalézt ohlasy jeho cest do Itálie. Soubory veršů **Jižní zvuky** a **Dozvuky vlašské** ukazují na Heydukovo okouzlení italskou krajinou, jižním sluncem a nekonečným mořem, ale vyjadřují i jeho stesk po domově, po české krajině. V Itálii se seznámil s hravou, zpěvnou formou lidových písní, tzv. ritornelů, v jejichž zhuštěném útvaru vytvořil více než pět set lyrických epigramů. Vyšly v roce 1902 ve sbírce **Ritornely**.

Po deseti letech odmlčení nastává v Heydukově tvorbě nová tvůrčí etapa. Zahajuje ji samostatná sbírka přírodní lyriky **Lesní kvítí** (1873). Písecké lesy a hlavně Šumava ho inspirovaly k působivé přírodní lyrice plné citu a prosté jako lidová píseň. V přírodě se léčil z mnohých zklamání, nacházel tu útočiště před zlobou světa a spřádal sny o štěstí, o harmonickém životě.

Ačkoliv Heyduk nebyl nerudovským typem básníka velkých společenských myšlenek, přece i jeho tvorba měla významný společenský dosah. Svědčí o tom jeho verše o Slovensku. V sedmdesátých letech se dostala v české společnosti do popředí starost o osud slovenského národa, stále více trpícího pod národnostním útlakem. A byl to Adolf Heyduk, který se stal nejvýraznějším básnickým mluvčím těchto obav i nadějí o budoucnost Slovenska. Otiskoval v časopisech verše se slovenskými náměty a roku 1876 vydal básnickou knihu **Cimbál a husle**. Zařadil sem nejen verše plné obdivu ke slovenské přírodě, lidu a slovenské řeči, ale i ty, které burcovaly Slováky k boji za samostatnost, za opětovné přátelské vztahy s Čechy. Písňová forma básní, prostý jazykový výraz obohacený slovakismy a duch bratrského přátelství zaručily Heydukově sbírce vřelé přijetí i na Slovensku. Některé básně zhudebnil Štefan Fajnor. Neruda

přivítal tuto sbírku nadšeným posudkem a i později ji pokládal za „*vrchol produkce Heydukovy*“.

Nejšťastnější inspiraci přinášely Heydukově tvorbě silné citové prožitky. Když do jeho života vstoupila konkrétní žena „*mladá růže v jeseni*“ píše verše plné smyslového opojení, vděčnosti za lásku a zároveň plné strachu o každou chvíli citového souladu. Vznikají první verše o štěstí. Ne nadlouho. Smrt prvního dítěte vnáší do jeho poezie smutek, ale ten je brzy vystřídán nadšenými a radostnými verši věnovanými druhé dceři. Ale smrt přerвала i její osud a nešťastný otec léčil své poraněné srdce tvorbou, do níž vkládal své zármutky, svůj žal. Utíkal se k přírodě, kde nalézal klid a mír pro raněnou duši. Verše z této doby zahrnul do básnických knih intimní lyriky *V zátiší* (1883), *Písně* (1885), *Zvadlé listy* (1886) a do sbírky přírodní lyriky *Hořec a srdečník* (1884), kde opěvuje krásu šumavské přírody. Po tragických rodinných událostech odjel s manželkou k bratrovi na Kavkaz. I z této cesty vznikla sbírka veršů *Z pouti na Kavkaz* (1885) a lyricko-epický román v písních *Na vlnách* (1886). Prožitek šťastné chvíle a obava z její pomíjivosti a křehkosti daly popud ke vzniku jeho nejznámější básnické povídky *Dědův odkaz* (1879). Její pohádkové kouzlo spočívá v rozvíjení motivu lásky a štěstí, jenž prchá jako „*muška zlatá*“ a motivu písně, v níž se vlévají všechny radostné i teskné nálady. Příběh houslisty, který zradil svou lásku pro majetek a pak ji marně hledá po světě se stal podkladem pro stejnojmennou operu Vítězslava Nováka.

V době, kdy literárnímu dění vládou lumírovci v čele s Jaroslavem Vrchlickým se Heyduk rozhodl spolu s nimi hledat „božskou krásu“. V dopise Vrchlickému v roce 1879 napsal: „*Ač různé cesty naše vedou přec k jedinému cíli, k božské kráse, a podle toho znamení poznáváme se všichni, jichž noha v kalu života neuvázla, jichž čelo o hvězdy zavadilo.*“ Snění o kráse a ušlechtilosti přeměněné v básně mu pomáhalo žít a že Heyduk žil jen svými verši není divu, že se objevují stále nové a nové básnické sbírky. V únoru 1889 mu Jan Neruda přátelsky vytýká: „*Píšeš příliš mnoho ... Následky jsou podle toho. Věci jsou nestejně ceny, byť arci byl ve všem zřejmý talent, čtenář se unaví ...*“ Jak má ale Heyduk bojovat proti své přirozenosti. Verše se mu nezadržitelně řinou z duše. Však to Neruda dobře věděl. Už v roce 1876 napsal o svém příteli že „*zpívat a jen zpívat je mu životní potřebou, jako trávě rosa, jako zemi jaro ...*“ Připadal mu jako

„ten zpěvný pták, který létá vedle chodce a písněmi ho zasypává...“ Tak v osmdesátých a devadesátých letech vycházejí Heydukovy sbírky vlastenecké lyriky např. *Šípy a paprsky* (1888), *Zpěvy pošumavského dudáka* (1899) a další sbírky přírodní lyriky *V polích* (1900), *Na potulkách* (1894) a nejvýraznější z nich *Ptačí motivy* (1897). O nich Vrchlický napsal, že jsou to „celé kantáty cvrkotu a tlučení od popěvků a elegií, od tiknutí pěničky k ódě slavičí“. Heyduk si na této sbírce velmi zakládal. V rámci roku v přírodě probíral vlastnosti ptačích druhů, hýřil malebnými detaily, meditoval, moralizoval. Chtěl tu oslavit velebný řád přírody a tlumočit své názory na pozemský úděl člověka. V roce 1897 se ještě jednou vrátil k lyrice cigánských melodií sbírkou *Nové cigánské melodie*. Zde však místo romantiky zdůraznil erotické a sociální rysy cikánského života. Dokonce i přísný kritik F. X. Šalda v ní objevil „několik čísel naivně horké a živelné lyriky, smyslové a teskné zároveň“, které navždy zůstanou živé. Intimní lyrika naplnila dlouhou řadu knih. jsou to např. *Dumy a dojmy* (1899), *Rosa a jíní* (1899), *Černé růže* (1900), *Parnasie* (1900), *V samotách* (1901), *Cestou* (1903), *Z deníku toulavého zpěváka* (1904). Z veršů těchto sbírek probleskuje básníková melancholie nad uplynulým životem, obavy ze stáří a osamělosti, ale i pokorné díky za sporé okamžiky štěstí a radosti. Zaznívají tu vzpomínky na rodný kraj, na rodiče a dětství. V roce 1905 vydal velkou knihu sonetů *Znělky*. Ve Znělkách opouští své obdivné pojetí přírody utěšitelky a inspirátorky. Naopak mu nyní stále více připadá krutá svou lhostejností k člověku, k jeho stárnutí a umírání.

V prvním desetiletí 20. století se v české literatuře díky Otakaru Theerovi objevuje volný verš. Pětasedmdesátiletý básník Heyduk se o tuto novou básnickou formu pokusil v knize naplněné tesknými pocity a touhou po prostém lidském štěstí *Co hlavou táhlo* (1910). „Piji kouzelně opojivý dech / té noci/ a její vláhou/ budí se ve mně radost života“, prohlašuje starý pán. Poslední Heydukovou lyrickou sbírkou byly *Stesky na stezkách starého zpěváka* (1921). Bylo to jakési loučení se všemi krásami světa a zároveň poděkování přírodě, lásce, životu, za všechny dary, kterých se mu dostalo.

Heydukovy epické práce už dnes ztratily svoji životnost. Zahrnovaly drobnou epiku, baladu, idyly, veršované povídky a eposy. Krátká chvíle štěstí a krutý zásah osudu, to je základní osnova jeho veršovaných povídek, většinou ze života lidí na Šumavě. Básníkem tak milovaná a obdivovaná šumavská příroda je tu zachycena bohatými

barevnými básnickými obrazy, většinou na úkor dějovosti. Za zmínku stojí básnické povídky *Dřevorubec* (1882), *Pod Vítkovým kamenem* (1885), *Sekerník* (1893). K epickým skladbám patří i idyla z Pootaví *Běla* (1886), líčící tragedii mateřského srdce. Baladické skladby založené na lidových pověstech soustředil do sbírek *Na přástkách* (1884), *Za dlouhých večerů* (1899), *Na černé hodince* (1900). Patří sem i báchorka na slovenský námět *Růže povážská* (1859) a *Braček -ptáček* (1898). V historických látkách ho zajímala doba husitská a pak varovné příběhy zrady národních zájmů a spravedlivá odplata zrádců. Balady s historickými náměty tvoří sbírky *Bohatýři* (1994), *V zášeru minulosti* (1900), *Škúdcí a dobrodruzi* (1908), *Sny královské* (1920). K rozměrnějším historickým skladbám patří *Milota* (1875), *Píseň o bitvě u Kressenbrunn* (1877), báseň o selském povstání na Kouřimsku *Za volnost a víru* (1881) a epos o dobyvateli Cařihradu *Mohamed II* (1878).

Pro poznání naší literární minulosti, hlavně období májovců, jsou cenné Heydukovy *Vzpomínky literární* vydané v roce 1911.

„... kéž po smrti mě jen vlast milostivá

jak jantar mušku v zlatém srdci skrývá!“

Adolf Heyduk byl vzletně nazýván „pootavský slavík“, i když on sám se pokládal spíše za prostého skřivana. Tak či tak, dokázal zpívat o tom, čím „*dýchají trávy, voní lesy a svírá se srdce*“. Jeho verše byly prosté, průzračné, melodické a zpěvné jako lidová píseň. Každá Heydukova kniha byla kusem jeho života. Každý jeho krok, každá radost i bolest našly ozvěnu v jeho písni. Heyduk nebyl velikán, který vtiskuje vývoji svou pečeť. A přece najdeme v jeho díle básně, které svou upřímností, hlubokým prožitkem základních lidských citů vyjádřených vroucí melodií a zpěvným rytmem dokáží promluvit i k dnešnímu člověku. Budeme-li chtít vědět, co dal tento lyrik devatenáctého století české poezii, můžeme odpovědět jako Antonín Sova v básni věnované Heydukovi: „*Co mohl, dal: srdce...*“